

Анета ДИМИТРОВА, *Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници*, Авалон, София 2016., 453 str.

Књига *Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници* друга је књига професориче Anete DIMITROVE са свеучилишта Sv. Kliment Ohridski у Sofiji. У овој се књизи ауторича наставља бавити пријеводима са старогрчкoга на старoцрквенoслaвeнски и пријеводнoм тeхникoм, што је био предмет и нјезинe првe књигe *Синтактичнa структура на преводнaтa агиoгрaфијa* (Sofija, 2012., приказанe у *Slovi* 63), посвећенe синтакси пријеводнe хагиoгрaфијe. У књизи *Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници* анализирa се збиркa homilija *Zlatostruj*. Ријeч је o homilijama Ivana Zlatoustoga које су преведенe почеткoм 10. стoлјeћa у Прeслaву. Та се збиркa сматрa јeдним од најважњих спoмeникa бугарскoгa средњoвјeкoвлјa, a билa је пoпуларнa на ширoку слaвeнскoм подручју у средњeму вијeку. Прeвoдeњe је потакнуo бугарски цар Simeon (893.–927.) у 10. стoлјeћу у Прeслaву. Књигa Anete Dimitrove бави се у првoмe рeду oднoсoм старoцрквенoслaвeнскoгa (који се у складу с бугарскoм традицијoм називa старобугарским) пријеводa homilija и грчкoгa извoрникa. У срeдишту су зaнимaњa homilije од 1 до 45 из дoлјe колекцијe (колекцијa *L*) које се сматрaју најстaријим слојeм тe збиркe. Тe се homilije успoрeђују с остaлим инaчичaмa тe се стaвљaју у шири контекст дјeлoвaњa Прeслaвскe шкoлe. Двa су рукoписa који сaдржe тe homilije: јeдaн је из Књижнe аcaдeмијe знaнoсти у Петoгрaду (33.2.12.) из 15. стoлјeћa, a други из Нaциoнaлнoгa пoвијeснoг музeјa у Москви (214), тaкoдeр из 15. стoлјeћa; мeђутим ауторича се служилa и другим дoступним рукoписимa и издaњјимa. Ауторича нaглaшaвa дa текст нијe пријевод јeднoгa јeдинствeнoг бизaнтскoг збoрникa («Сбoрникът *Златоструј* не прeвeждa aнaлoгичeн визaнтијски сбoрник с пoстoјaнeн състaв», стр. 18). Грчкe инaчичe текстoвa којимa се ауторича при aнaлизи служилa нaлaзe се углaвнoм у дeвeтнaeстoстoлјeтнoмe издaњу J.-P. Mignea у *Patrologia Graeca*, a неки су текстoви oбјaвлјeни у издaњу Henryja Savilea 1612.–1613. и у другим издaњјимa углaвнoм бeз критичкoгa aпaрaтa. Нeки су грчки текстoви, мeђутим, и дaнaс нeиздaни. Текстoви су углaвнoм нaстали у рaздoбљу од 10. до 12. стoлјeћa.

Primarni је ауторичин интерес приказати преводителске поступке у превoдeњу тih homilija с грчкoгa на старoцрквенoслaвeнски тe приказати неке jeзичнe oсoбитoсти у тим пријеводимa. Настoји приказати архаичнe и инoвaтивнe зaчaјкe, прoучaвa синoнимнe синтактичкe структурe тe лeксичку и грaмaтичку aсимeтрију измeђу грчкoгa и старoцрквенoслaвeнскoгa. На мoрфoлoшкoј се рaзини у првoмe рeду бави пaсивoм, пeрифрaстичним oбличимa futуrа, aktivним participoм прoшлим *i*-глaгoлa, дvoјинским oбличимa, supinoм, eнклитичким dativoм oсoбних зaмјeникa итd. На синтактичкoј рaзини ауторича се бави пријеводoм кoнструкцијa

kao što su konstrukcije s članom, konstrukcije s poimeničnim infinitivima, neupravnim govorom (osobito s deklarativnim infinitivom), osobitostima u uporabi padeža itd. Na leksičkoj razini proučava tipično preslavske lekseme, posuđenice, složenice, terminološki i apstraktni vokabular te stilistički zanimljive riječi.

Uvod se sastoji od nekoliko potpoglavlja u kojima autorica donosi osnovne podatke o zbirci, metodologiji rada, gramatičkim strukturama koje će proučavati i sl. Potpoglavlja su: 1. *Основни принципи и методи на работа*, 2. *Списък на използваните ръкописи*, 3. *»Златоструй« – едно заглавие с различни съдържания*, 4. *Отношения между редакциите на Златоструя*, 5. *Златоструят в контекста на преславската книжнина*, 6. *Грамматически характеристики и критерии за анализ*, 7. *Библейски цитати в Златоструя*, 8. *Езикът на оригинала*. Nakon uvoda slijedi poglavlje s analizom homilija od L1 do L45 (*Коментар на словата L1 – L45*) te poglavlje s objašnjenjima i zaključcima (*Обобщение и заключение*). Nakon zaključka nalazi se popis literature, a zatim slijede tri priloga: prvi je popis prijevodnih osobitosti (*Особености на превода*), drugi su primjeri prevođenja grčkih konstrukcija s članom (*Съответствия на членуваните конструкции по слова*), a treći se prilog sastoji od dvaju dijelova: starocrkvenoslavensko-grčkoga rječnika (*Старобългарско-гръцки словник на съответствията*) i grčko-starocrkvenoslavenskoga rječnika (*Гръцко-старобългарски словник на съответствията*). Na kraju knjige nalaze se sažetci na bugarskome, engleskome i njemačkome jeziku.

U uvodu se iznosi metodologija i osnovna načela rada te se donosi popis rukopisa kojima se autorica koristila. Kao osnovni cilj istraživanja navodi se analiza jezičnih i prevoditeljskih osobitosti (*»Именно този аспект – на сборника – езиковите и преводаческите му особености – са основният предмет на изследването«*, str. 10). Autorica utvrđuje da tekst prijevoda ne prati uvijek vjerno izvornik, nego je katkad prijevod kraći i ponešto izostavlja, ali je katkad i dulji, detaljnije objašnjava i razrađuje misli, a katkad je pak razlika uvjetovana različitim gramatičkih strukturama u dvama jezicima ili pogreškama u prepisivanju. U tekstovima kadšto ima i primjera pogrešnih prijevoda i nejasnih mjesta ili primjera doslovnoga prijevoda. Cilj je rada bila svojevrsna *»inventarizacija«* nekih najvažnijih značajka analiziranoga korpusa, ali i međusobna usporedba analiziranih tekstova. Zbog toga se proučavaju i opisuju pojedinačni tekstovi, ali su elementi analize svakoga teksta isti kako bi se uočile sličnosti i razlike među njima. Autorica govori i o odnosima među pojedinim redakcijama *Zlatostruja* te ističe da ni izvornik iz 10. stoljeća ni njegovi izravni prijepisi nisu sačuvani do danas. Dulja se redakcija (*L*) sastoji od

138 tekstova s komentarima označenih brojevima od 1 do 137 u kojoj se osim tekstova pripisanih Ivanu Zlatoustomu nalaze i izvorni slavenski tekstovi koji nisu prevedeni s grčkoga (ili im barem izvornik nije pronađen) te 29 ekloga Teodora Dafnopata. Riječ je o izdanju s 34 prijepisa većinom iz 15. stoljeća. Prvi dio obuhvaća tekstove od *L1* do *L45*, koji je najstariji dio zbornika. To se izdanje često naziva i potpunom (bug. *пълна*) redakcijom. Kratka redakcija (*S*) sadržava 81 tekst i posvjedočena je u osam ruskih prijepisa. Ta se redakcija od druge razlikuje u broju tekstova, ali i u njihovu redosljedu. Spominje se još i hilendarska redakcija (*H*), koja se može smatrati i inačicom redakcije *S*. Autorica zatim objašnjava razlike među pojedinim redakcijama, dok sljedeće potpoglavlje posvećuje položaju *Zlatostruja* u preslavskoj književnosti. U nastavku se navode gramatičke značajke koje će se u tekstovima analizirati te se uspostavljaju kriteriji analize. Donosi se i kratak komentar biblijskih citata u *Zlatostruju*, u kojem autorica utvrđuje da su biblijski citati često prevedeni iznova zajedno s ostatkom teksta, ali katkad se slažu i s postojećim prijevodima. Posljednje je potpoglavlje uvoda posvećeno grčkomu jeziku patrističke književnosti u kasnoj antici, koje se temelji na prijašnjim studijama stila Ivana Zlatoustoga.

Središnji dio knjige (*Коментар на словата L1–L45*) čini opis najrepresentativnijih jezičnih značajka homilija *L1* do *L45*. Za svaku su homiliju izneseni osnovni podatci o položaju u zborniku, o grčkome izvorniku i inačicama te je, gdje je moguće, starocrkvenoslavenski prijevod atribuiran grčkoj inačici. Tri su dijela analize koji su različito zastupljeni: morfologija je analizirana ograničeno, sintaksa iscrpnije, a u prikazu leksika izabrani su najzanimljiviji primjeri te su utvrđena podudaranja s drugih tekstovima. Grčke inačice tekstova također su analizirane, pogotovo u odnosu sa starocrkvenoslavenskim prijevodom. Autorica je pokušala utvrditi grčku inačicu koja je poslužila kao izvornik za prijevod, ali katkad se pokazalo da je morala postojati i neka druga grčka inačica prema kojoj je tekst bio preveden. Neki analizirani leksemi osvjetljavaju i povijest zbirke Zlatoustoga ili su primjer zanimljive uporabe.

U zaključku se utvrđuje da jezik *Zlatostruja* nije homogen. Neke su značajke, međutim, zajedničke većemu broju homilija, npr. česta uporaba preslavskih veznika i prijedloga, glagol *imeti* kao pomoćni glagol u tvorbi perifrastičnoga futura, dvojinski oblici, 3. lice jednine prezenta bez nastavka *-tъ* itd. Za leksičku razinu autorica utvrđuje da mnoge homilije imaju zajednički leksik i da su pojedini leksemi češće zastupljeni. Autorica se osobito bavi složenicama, posuđenicama, nazivima i stilski osobitim riječima. Tekstovi se mogu podijeliti u skupine prema načinima kako tvore pasiv (s participom, s

povratnom zamjenicom itd.) te s obzirom na uporabu nesklonjivoga *iže* kao prijevodnoga ekvivalenta grčkoga člana. U zaključku se također navodi da je homilije prevodilo više od jednoga prevoditelja.

Nakon zaključka nalazi se popis bibliografskih jedinica kojima se autorica služila i koje su relevantne za temu, a na kraju knjige nalaze se tri dodatka. Prvi dodatak donosi popis primjera različitih načina prevođenja pojedinih jezičnih pojava iz kojih su vidljivi različiti aspekti prijevoda koji ilustriraju prijevodnu tehniku, kao što su točnost i vjernost izvorniku, inovativnost i sl. U tome dodatku donose se primjeri zanimljive leksičke i sintaktičke uporabe pojedinih izraza, očuvanja izvorne sinonimije, točnih, ali nejasnih prijevoda, grčkih sintaktičkih utjecaja, slobodnijih prijevoda koji prate norme starocrkvenoslavenskoga, primjeri prijevoda koji objašnjavaju izvornu rečenicu, primjeri kraćih prijevoda, nejasnih prijevoda itd.

Drugi dodatak donosi tablice s prijevodnim ekvivalentima svakoga tipa grčke sintaktičke strukture s određenim članom uz brojčane podatke o njihovoj čestoci u pojedinome tekstu. Cilj je ovoga dodatka iznijeti točne statističke podatke za svaki tip konstrukcije (konstrukcija s poimeničenim genitivom, poimeničena prijedložna konstrukcija, poimeničena adverbijalna konstrukcija, konstrukcija s atributnim genitivom, atributna prijedložna konstrukcija, atributna adverbijalna konstrukcija).

Treći se dodatak sastoji od dvaju rječnika: prvi je starocrkvenoslavensko-grčki rječnik s oko 1430 riječi, a drugi je grčko-starocrkvenoslavenski rječnik s 1280 riječi ekscerpiranih iz korpusa.

Knjiga Anete Dimitrove *Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници* vrijedan je doprinos proučavanju odnosa između grčkih izvornika i starocrkvenoslavenskih prijevoda, ali i razvoju metodologije analize odnosa izvornika i prijevoda te je svakako zanimljivo štivo proučavateljima crkvenoslavenskoga jezika.

ANA MIHALJEVIĆ